

9-10-2019

METHODS OF TEACHING TEACHERS THE THINKING INDEPENDENTLY THROUGH ALGORITHMIC EXERCISES IN ELEMENTARY SCHOOL MOTHER TONGUE CLASSES

Муқаддас Тўрабоева

Наманган давлат университети тадқиқотчиси

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

Тўрабоева, Муқаддас (2019) "METHODS OF TEACHING TEACHERS THE THINKING INDEPENDENTLY THROUGH ALGORITHMIC EXERCISES IN ELEMENTARY SCHOOL MOTHER TONGUE CLASSES," *Scientific Bulletin of Namangan State University*. Vol. 1 : Iss. 6 , Article 64.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss6/64>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific Bulletin of Namangan State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact brownman91@mail.ru.

**METHODS OF TEACHING TEACHERS THE THINKING INDEPENDENTLY
THROUGH ALGORITHMIC EXERCISES IN ELEMENTARY SCHOOL MOTHER
TONGUE CLASSES**

Cover Page Footnote

???????

Erratum

???????

БОШЛАНГИЧ СИНФ ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИДА АЛГОРИТМИК МАШҚЛАР ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИ МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШ УСУЛЛАРИ

Муқаддас Тўрабоева

Наманган давлат университети тадқиқотчиси

Аннотация: Мақолада бошлангич таълим узлуксиз таълим тизимининг энг муҳим бўгинларидан бири бўлиб, бу босқичда болаларнинг дунёқараши, диди, оламни англашга бўлган билиш имкониятлари тараққий этиб, нутқ кўникмаси ҳақида фикр юритилади. Кичик ёшдаги мактаб ўқувчиларининг оғзаки ва ёзма нутқини ривожлантириш бошлангич таълим олдига турган энг муҳим долзарб вазифалардан бири саналади.

Калит сўзлар: машқ, мустақил фикрлаш, ўқувчи, ақлий фаолият, дидактик ўйин, индукция, дедуция, билиш фаоллиги.

ПРИЁМЫ ОБУЧЕНИЯ САМОСТЯТЕЛЬНОМУ МЫШЛЕНИЮ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА ПОСРЕДСТВАМ АЛГОРИТМИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ

Аннотация: Начальное образование является одним из важнейших звеньев системы непрерывного образования, на этом этапе дети развивают мировоззрение, диди, возможности познания мира и думают о речевых навыках. Развитие устной и письменной речи школьников младшего возраста является одной из важнейших задач, стоящих перед начальным образованием.

Ключевые слова: упражнение, самостоятельное мышление, читатель, умственная деятельность, дидактическая игра, индукция, сплетни, познавательная активность.

METHODS OF TEACHING TEACHERS THE THINKING INDEPENDENTLY THROUGH ALGORITHMIC EXERCISES IN ELEMENTARY SCHOOL MOTHER TONGUE CLASSES

Abstract: Primary education is one of the most important parts of the system of continuous education, at this stage, children develop worldview, Didi, the possibility of learning the world and think about speech skills. The development of oral and written language of young schoolchildren is one of the most important tasks facing primary education.

Keywords: exercise, independent thinking, reader, mental activity, didactic game, induction, gossip, cognitive activity.

Кейинги йилларда таълим соҳасида олиб борилаётган ислохотлар ўқитиш жараёнига бир қатор кечиктириб бўлмайдиган вазифаларни қўймоқда. Бундай вазифалар сирасига ўқувчиларда мустақилликни шахсий сифат шаклида шакллантириш, ўқувчини мустақил фикрлашга ўргатиш кабилар киради. Шундай экан, биз, ўқувчини қандай қилиб мустақил фикрлашга ўргатамиз?

Мустақил фикрлаш инсон ҳаётида муҳим аҳамият касб этади. Чунки эркин фикр юритиш нафақат ўқув предметини ўзлаштиришга, айти пайтда ўқувчи

тафаккурини ривожлантиришга ҳам хизмат қилади. Мустақил фикрлаш–бу инсон сезги органлари ва ақлий фаолиятининг бирлиги ўлароқ, мустақил равишда таҳлил қилиш, умумлаштириш, индуктив ва дедуктив хулосалар чиқариш, таққослаш, аниқлаштириш, мавҳумлаштириш каби фикрий операциялардан фойдаланган ҳолда амалга ошириладиган ақлий фаолиятдир [1]. Маълумки, ўқувчиларда мустақилликни шакллантиришнинг бир қанча воситалари мавжуд. Она тили ўқитиш жараёнида ўқувчиларда мустақил фикрлашни қуйидаги усуллар асосида такомиллаштириш мумкин:

- турли дидактик ўйинларни ташкил қилиш;
- расмлар асосида матн яратиш;
- воқеа-ҳодисаларга муносабат билдириш;
- сўз маънолари устида ишлаш орқали.

Юқорида санаб ўтилган усулларнинг ҳар бири ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш қўникмасини шакллантиришда ўз ўрни ва мавқеи бор.

Турли дидактик ўйинларни ташкил этиш. Бошланғич синф ўқувчиларининг ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Ҳар бир бошланғич синф ўқувчисида кўрган, билган нарсалар ҳақида тасаввур бўлади. Шунинг учун бу ёшдаги ўқувчилар билан ташкил қилинадиган дидактик ўйинлар ҳам бевосита ижтимоий ҳаёт билан чамбарчас боғлиқ бўлиши талаб этилади. Дидактик ўйинлар сирасига “Давом эт”, “Балиқ тутиш ўйини”, “Сирли сандиқ”, “МММ” (маслаҳат, муҳокама, мунозара) ва ҳк. Ҳар бир дидактик ўйиннинг ўз мақсади ва вазифаси бор. Масалан, қайсидир дидактик ўйин ўқувчининг топқирлик лаёқатини ўстирса, яна бири мантиқий фикрлашини, қайсисидир нутқини ривожлантиради.

Дидактик ўйинлардан ўқиш ва она тили дарсларида кўпроқ фойдаланилса, ўқувчиларнинг билиш фаоллиги ошади. Масалан, 3-синф ўқиш дарслигининг [2] 110-бетида берилган “Сайёралар” матни юзасидан “Сирли сандиқ” ўйинини ташкил этиш мумкин.

Ўқитувчи қоғоздан ясалган сандиқ ичига мавзу билан боғлиқ бўлган саволларни жойлаштиради. Саволлар қуйидаги кўринишда тайёрланиши мумкин:

1-тарқатма. Қуёш системасига қирадиган сайёралар номини айтинг.

2-тарқатма. Комета ҳақида сўзлаб беринг.

3-тарқатма. Метеорлар ҳақида сўзлаб беринг.

4-тарқатма. Энг ёруғ юлдузга тавсиф беринг.

5-тарқатма. Сайёраларнинг номини айтиб беринг.

6-тарқатма. Ер атрофидаги сайёраларни сананг ва уларга тавсиф беринг.

Ушбу саволларга ўқувчилар эгаллаган билимига таянган ҳолда жавоб беради. Иккинчидан, ўқувчининг табиат дарсидан олган билими ҳам қайта хотирланади. Бу билан ўқитувчи фанлараро боғлиқлик, яъни интеграциялаштирилган таълим тизимини ҳам ўз фаолиятида қўллайди. Бошланғич синфларда бундай ўйинларнинг ташкил этилиши ўқувчиларнинг мантиқий фикрлаши ва тасаввур доирасини кенгайтиради ҳамда мустақил фикрлаш қўникмасини шакллантиради.

Расмлар асосида матн яратиш. Бу бошланғич синф ўқитувчилари фаолиятида кенг қўлланадиган усул бўлиб, унда сюжетли расм асосида ўқувчиларга

кичик матн туздирилади. Одатда, ўқитувчилар эртақ, фасллар, кишилар меҳнати билан боғлиқ расмлар асосида матн туздирлади. Бундай усулда ишлаш синф ўқувчиларининг деярли бир хил матн тузиш ёки яхши ўзлаштирувчи ўқувчидан кўчириш каби салбий ҳолатларни келтириб чиқаради. Ўқитувчи шундай ҳолатларнинг олдини олиш мақсадида синф ўқувчиларини кичик гуруҳларга ажратиб, ҳар бир гуруҳга алоҳида расмлар тарқатиб матн туздирини ҳам мумкин.

Расмлар асосида ишлашнинг иккинчи усули ҳам мавжуд. Бунда ўқитувчи ўқувчиларни қобилиятига ёки билимига қараб ҳам дифференциал гуруҳга ажратиши мумкин. Ўқувчиларни билимига қараб гуруҳга ажратганда уларга бериладиган топшириқлар ҳам бир-биридан фарқ қилади. Бундан ташқари, ўқувчилар тузган матн юзасидан тафаккурни ўстирувчи топшириқлар ҳам бериш мумкин. Масалан, баҳор фасли тасвирланган расм асосида “Эрта баҳор” мавзуси юзасидан матн туздирилган бўлса, унда ўқувчилар диққати қуйидаги топшириқларга жалб қилинади:

1. “Сумалак” сўзини изоҳлаб беринг.
2. Матндан ҳаракат билдирувчи сўзларни ажратиб ёзинг.
3. Матндан белги билдирувчи сўзларни ажратиб ёзинг ва ҳк.

Расмлар асосида ишлаганда бу типдаги савол-топшириқлардан фойдаланиш ўқувчиларнинг фикрлаш доирасини кенгайтиради.

Воқеа-ҳодисаларга муносабат билдириш. Ўқувчиларнинг мустақил фикрлашини шакллантиришда энг самарадор усуллардан бири саналади. Бошланғич синф ўқувчиларида воқеа-ҳодисаларга муносабат билдириш малакаси ҳали шаклланмаганлиги учун бу усулдан фойдаланиш ўқувчиларга бир оз бўлса-да, қийинчилик туғдиради. Ҳар бир воқеа-ҳодисага муносабат билдиришда ўқувчининг ўзи ижодий ва мустақил фикр юритади. Маълум бир воқеага ўзининг ижобий ёки салбий муносабатини билдиради. Бу жараёнда ўқувчининг сўз бойлиги алоҳида аҳамият касб этади. Агар ўқувчининг нутқида маънодош, шаклдош, уядош сўзлар кўп бўлса, воқеани тасвирлаш жараёни ранг-баранг бўлиб, таъсирчанлик ошади. Мазкур усулнинг вазифаси ҳам ўқувчиларнинг сўз бойлигини оширишга хизмат қилиш.

Ушбу усул учун танланадиган мавзулар бевосита ўқувчиларнинг ўзлари иштирок этган, ўз кўзлари билан кўрган шу билан бирга, улар тасаввур қила оладиган воқеа-ҳодисалар бўлиши лозим. Масалан, “Таътилда”, “Менинг мактабим”, “Оила”, “Дўстликда ҳикмат кўп”, “1 сентябрь –Мустақиллик куни”, “1 октябрь –Устоз ва мураббийлар куни” ва ҳк.

Сўз маънолари устида ишлаш. Бошланғич синфларда сўз маънолари устида ишлаш зарурий ҳодиса бўлиб, унда кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг дунёқараши ривожланади ҳамда улар нутқида мавжуд бўлган ноаниқ сўзларга аниқлик киритилади.

Бошланғич синф дарсликларида кўплаб шу ёшдаги ўқувчилар тушуниши қийин бўлган сўзлар учрайди. Масалан, ўжар, водий, чанок, палак, таранг (“Алифбе”), даҳо, наҳор, навқирон дилбанди (1-синф она тили дарслиги), заранг, эгат, ваҳм, пўлат қанотлар, нурли пешона (2-синф), самовий, нигоҳ ташлаб, оғоч,

довон, соҳил, сурув, бепоён, жимит (4-синф). Юқоридагилардан маълум бўладики, бошланғич синфларда сўз маънолари устида ишлаш долзарб муаммо эканлиги аёнлашади.

Сўз маънолари устида ишлашда ўқитувчилар ҳар бир сўзнинг изоҳига алоҳида эътибор беришлари лозим. Кўп маъноли ва бир маъноли сўзларнинг маъносини тушунтирганда мазкур сўзнинг нутқда қўлланиш ҳолатига мос гаплар билан тушунтирилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Бошланғич синф она тили дарсликларида ижодийлик, ўқувчини мустақил ишлаш кўникмасини шакллантиришга кенг аҳамият берилган. Машқлар учун танланган матнлар ҳам ўқитувчидан юксак билим ва маҳорат талаб қилади. 4-синф она тили дарслиги (Муаллифлар: Р.Икромова ва бошқалар.)да берилган 100-машққа эътибор қаратсак: “Мазкур машқда қўш ундошлар ва уларнинг қўлланишига оид сўзлар берилган”. Берилган сўзлар ичида **“машшоқ ва машоқ”** жуфтлиги ҳам мавжуд. Ўқитувчи юқорида келтирилган сўзларнинг имлоси билан бирга уларнинг маъносини ҳам изоҳлаб бериши зарур. Ушбу сўзларнинг маъносини изоҳлаб кўрсатиши учун ўқитувчида етарли билим бўлиши лозим. Бундай машқлар ўқитувчидан “Изоҳли луғат”лар билан ишлашни талаб этади. Демак, **“машшоқ”** дейилганда чолғувчи, созанда тушунилса, **“машоқ”** буғдой ўрим-йиғимидан сўнг ерга тўкилган бошоқлар тушунилади. Мана шундай ўқув топшириқларини бажариш учун ўқитувчидан пухта билим ва маҳорат талаб этилади. Бошланғич синф дарсликларида бундай типдаги машқларни истаганча топиш мумкин.

Умумий ўрта таълим мактабларида она тили ўқитишдан мақсад тилга оид дастлабки тушунчалар билан таништириш ҳамда ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ўстиришдир. Негаки, ўқувчиларга тил ҳодисалари яхши тушунтирилмаса, келажакда уларнинг нутқига, дунёқарашига таъсир кўрсатиши мумкин.

Бошланғич синф ўқувчилари сўз маънолари устида ишлашга одатланиши зарур. Чунки бошланғич синф ўқувчилари онгида барча сўзларнинг маънолари ҳақида тасаввур мавжуд эмас. Бундан ташқари, уларда абстракт тафаккурга нисбатан кўرғазмалилик устунлик қилади. Ўқитувчининг вазифаси ўқувчиларда кўрғазмалиликка таянган ҳолда абстракт тафаккурни шакллантиришдир. Бу ишни мақсадга мувофиқ тарзда амалга ошириш учун сўз маънолари устида ишлаш алоҳида аҳамият касб этади.

References:

1. Nurullaeva SH. Mustaqil fikrlash mezonlari. // Xalq ta'limi jurnali. 2001. –34-39-b.
2. G'afforova T., Shodmonova E, G'ulomova X Ona tili. –Toshkent, Sharq. 2019. 111 b.